

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 4, Sayı:17, Aralık 2018, s. 109-130

Dr. Öğr. Üyesi Ebru ELPE

Batman Üniversitesi, Resim, ebru.elpe@batman.edu.tr

TÜRK İNANÇ VE SANATINDA GÖK CİSİMLERİ¹

Özet

Halk inançları toplumların tarihi, dini, kültürel birikimlerinin tezahürü olarak tanımlanabilir. Toplumların inanç sisteminde birçok varlık etkili olmuştur. Tanrı/Allah olarak dile getirilen yaratıcı güç ile ilişkilendirilen bu varlıkların yaratıcının kutsallığından pay aldıkları düşünülmüştür. Halkın düşünce sistemine göre, yaratıcı güce yakın yerlerde bulunan bu varlıklardan bir grubunu oluşturan gök cisimleri, halk inançlarının oluşumunda önemli yere sahiptir. Başta güneş olmak üzere ay, yıldızlar önemlidir. Bunun yanı sıra “Tanrının gazabı, silahı” olarak adlandırılan yıldırım şimşek, gök gürültüsü, halk üzerinde korkutucu etkileri bünyesinde bulundurmaları sebebiyle saygı duyulan varlıklardır. Bu çalışmada gök cisimlerinin mitolojik unsur olarak halk inançları üzerindeki etkisi, kısaca değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu makaleyi hazırlama esnasında gök cisimleri konusunda şifai olarak, Trabzon doğumlu bir kişinin bildiklerinden faydalanılmıştır.²

Anahtar Kelimeler: Halk, İnanç, Gök, Gök cisimleri, Tanrı

THE EFFECT OF THE SKY BODIES IN TURKISH FOLK BELIEFS

Abstract

Folk beliefs can be described as the manifestation of the historical, religious, and cultural accumulations of societies. Many entities have been influential in the belief system of the societies. It is thought that these beings, associated with the creative power expressed as God / God, share in the divinity of the creator. According to the system of thought of the people, celestial bodies constituting a group of these

¹ Trabzon’da görülen uygulamalar ve söylenen sözler ile ilgili verdiği bilgiler ve yardımları için Sedat BURBUT’a teşekkür ederim.

entities which are close to creative gentry have important place in the formation of folk beliefs. The moon and stars, especially the sun, are important. Besides, the lightning, which is called "the wrath of God, the weapon of God," is the things that are respected because of the thunder, the thunder, the frightening effects on the people. In this report, the effect of celestial bodies on people's beliefs as a mythological element was tried to be briefly evaluated

Keywords: People, Faith, Heaven, Heavenly bodies, God.

GİRİŞ

İnanç, insanın yaradılış itibarıyla bir şeylere inanma gereksiniminden meydana gelen nesilden nesile aktarılan, düşünme sistemi olarak tanımlanabilir. İnançın oluşumunda gözlem yapma ve davranışta süreklilik önemlidir. İnançın düşünce sistemi olarak devamı, bunun davranışa (ibadete) dönüşmesi ile mümkün olmaktadır. Bu aşamada devreye "hurafe" adı verilen ve dine uygun olmayan daha çok pagan dönem uygulamalarını içeren düşünce ve davranış kalıpları girmektedir. Bu da inanç sisteminde değişikliklere yol açmaktadır. Konumuz olan gök cisimleri ve bunlara yönelik inanç ve ibadet uygulamaları da yaratıcının gökte oturduğuna dair inancın sonucunda ortaya çıkmıştır. Toplumların, ilk insanın tarih sahnesinde görünmeye ve bunun akabinde insan gruplarının toplum halinde yaşamaya başlayan süreç içinde bir şeylere, kendilerine göre ulaşılamayan, gizemli görünen varlığa ya da varlıklara inanma ihtiyacı, halk inanç ve ibadet ritüellerinin ortaya çıkmasının temel sebebi olmuştur.

Gök cisimleri dendiğinde gökyüzünde var olan, cisimler, güneş, ay, yıldız, gezegen, bulut, akla gelmektedir. Bunların yanı sıra gökte meydana gelen ve halk nazarında korku ve buna bağlı olarak hayranlık duyulan gök gürültüsü, şimşek, yağmur, dolu, fırtına gibi gök olayları da bu kapsam içinde değerlendirilir.

Gök cisimleri ile ilgili inancın da etkisi ile birlikte bilim dalları gelişmiştir. Bunlardan biri olan astronomi, "güneş, ay ve yıldızlar" gibi gök cisimlerinin uzaydaki konumlarını, durumlarını fiziksel ve kimyasal özelliklerini inceleyen bilim dalı "olarak tanımlanmıştır. (Çaycı, 2002:s. 10) Yine ilişkili bir başka bilim dalı ise astrolojidir. Astroloji, "İnsanların doğum zamanları ile yıldızlar arasındaki ilişkileri ve dolayısıyla burçlar ile ilgilenen bilim dalı "olarak tanımlanabilir. (Apaydın, 2012:s. 184) Astroloji bilim insanlar tarafından her zaman ilgiye sahip olmuştur. Özellikle geleceğe yönelik tahminler her insanın merakını celb eder. Burç yorumları çeşitli fallar, gökte yıldız kayması gibi astronomi ile ilgili bir durum dahi gelecek tahmini ya da kader değerlendirmesi olarak insanlar arasında önemli olmuştur. İnsanların gazetelerdeki günlük burç yorumlarını okuması, astrologlara müracaat etmesi gibi durumlara da günümüzde sık rastlanır. Geçmişte de hükümdarların saraylarında münecim bulundurmaları, yıldız ya da diğer fallara bakarak savaş ya da sefere başlamaları da bilinmektedir.

Astroloji ilmi ile kaynaklara göre bu ilim ile ilgili ilk uğraşlar, Mezopotamya coğrafyası içinde başlamış olup Asur ve Babil dönemi bu faaliyetlerin başlangıç dönemleri olarak kabul edilmektedir. Yunan filozoflar da astroloji ile ilgilenmişler, yıldızların ve gezegenlerin yeryüzü üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. (Çaycı, 2002:s.13) Roma, döneminde de Yunan döne-

minde olduğu gibi astroloji bilimi önemli idi. Astrologlara bu konuda özellikle imparatorlar ve üst düzeydeki asil kişiler danışıyorlardı. Astroloji biliminin İslami versiyonu ise simya bilimidir. Bu ilimde yıldızlar ile madenler arasında bir ilişki olduğu her gezegenin bir madeni olduğu anlayışı hakimdir. (Çaycı, 2002:s. 14)

Çeşitli Toplumlarda Gök Cisimleri İle İlgili İnanmalar

Tarihi süreç içinde Türk halklarıyla ilişkili halde olan İskandinav halklarının mitolojilerinde gök cisimleri önemlidir ve bu gök cisimleri Ren geyiği ile beraber tasavvur edilmiştir. (Siimets, 2006; 129) Bu gök cisimleri güneş, ay, yıldız, takımyıldızları, gezegenler olarak düşünülmüştür. En fazla değer verilen gök cismi güneştir. Güneş, her şeyin kaynağı olarak düşünülmüştür. Dünya ise genel olarak anne olarak kabul edilir gök ise gök cisimlerinin evi idi yaratıcı gücü temsil ediyordu. (Siimets, 2006; 130)

Güneşi gökyüzünde iyiliği temsil eden tanrı olarak kabul edilmiştir. Hindu dininde güneş, doğaya egemen olan sekiz tanrıdan biri olarak düşünülmüştür. Ayrıca Budizm ve Konfüçyüs düşünce sisteminde de güneş kutsal olarak kabul edilmiştir. Şahhüseynoğlu, 2000;12)

Dünya mitolojilerinde de güneş önemli bir kavramdır. Özellikle İskandinav ve Kelt halk inançlarında oldukça önemli yere sahiptir. Kelt mitolojisinde güneş, ışık tanrısı Lug olarak adlandırılıyordu ayrıca ateş de güneş ile ilişkili idi. Bu düşünce sistemi İrlanda ve İspanya halk inançlarını etkilemiştir. (Smiits, 2006; 131) Kelt halkında mevsim geçişleri festival ile kutlanırdı. İskandinav halklarında da mevsimler önemliydi ve coğrafi konumu ve iklim şartlarından dolayı kış mevsimi önemliydi ve özellikle kışın gelişi kutlanırdı. Ren eyiğinin güneş sürüsüne mensup bir hayvan olduğu düşüncesine İskandinav halk inançlarında ren geyiği güneş ile ilişkilendirilmiştir. (Smiits, 2006; 133)

Amerika halklarında da tarihi geçmişte güneş önemli bir gök cisimi idi ve Tanrı ile eşleştirilip onun için kurbanlar sunulurdu. Özellikle İnka ve Aztek halklarında insan kurban etme geleneği yaygın idi. Güneşin insan kanıyla beslenmesi gereğine dair inanış ile güneşe insan kurban edilmiştir. (Smiits, 2006; 132) Ayrıca İnkalarda rastlanan bir inanışa göre ay ve güneş arasında kıskançlık varmış. Ay, önceleri güneşe göre daha parlakmış, bunu kiskanca güneş ayın yüzüne kül atmış ve ayın parlaklığı azalmış. (Smiits; 2006;134) Ayrıca kuzey ülkelerindeki halkların inanışlarında görülen bir düşünceye göre, Ay'ın içinde bir insan yaşamış. Kuzey ülkelerinden biri olan Estonya 'da "ay büyüü" nün yapılması günümüze de devam eder. (Smiits, 2006; 135) Ayrıca yine Estonya halk inanışında yıldızların gelinleri olduğuna inanılmış.

Ay, önem açısından güneşten sonra gelen bir gök cismi idi. Bazı toplumlarda ölümün ve yeniden doğuşun simgesi olarak tasavvur ediliyordu. Sümerlerde Ay, tanrıça olarak düşünülmüş olup adı Nanna idi ve Nanna adına tapınaklar yapılmıştır. Nanna adına kurban sunulurdu bu sunumlarda amaç kötülükleri uzaklaştırmak ve tanrıçayı kızdırmamak idi. (Smiits, 2006; 134) Ay, dünya mitolojisinde de önemli yere sahiptir Örnek olarak verilecek olursak Amerika halklarından İnkalar da ay tanrısı kavramı vardır ve ay tanrısının ismi Killa idi. (Smiits, 2006;)

. Budizm , Hindu dini ve Konfüçyüs düşünce sisteminde ay ve güneşi tutulmalardan kurtarmak , kötü ruhları kovmak için ateş yakmak uygulaması yaygındır.(Şahhüseyinoğlu, 2012;12)

Türk İnançında Gök Cisimleri

Türk inanç sisteminde İslamiyet'in kabulü öncesi dönemde, Gök –Tanrı inancının Orta Asya toplumlarında ortak olduğu görülmektedir. Türk topluluklarında Tanrı, “tengri” kelimesi ile ifade edilirdi. Gök Tanrı ifadesi ise Tanrının yerini göstermesi açısından önemlidir. Gök, tanrının mekanı olarak kabul edilmiştir. Hunlar gök ile ilgili bir uygulama ile gök kavramına verdikleri değeri göstermektedirler. Ant içerken göğü tanık gösteren Hunlar Tanrının gökte olduğunu bilmektedirler. (Bilgin, 2005: 192)

Bu inanç sisteminin öğeleri, Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra da mahiyet değiştirmek ile beraber özellikle kırsal kesim de devam ettiği ve İslami bir sentezle günümüze kadar sürdüğü görülmektedir. (Altun, 2012:s. 114) Günümüzde köylerde bu tür inanış kalıntılarının İslami bir yorumla değiştirilerek devam ettiği bilinen bir gerçektir. Tarım faaliyetleri ile gök olaylarının bağlantılıdır. Bundan dolayı köylerde gök olayları daha hassasiyetle takip edilmektedir. Gök te meydana gelen bu olayların bazı durumlarda insanlara uyarı niteliğinde olduğu halkın sözlerinden ifade edilir. Aşırı yağmur yağması sonucu oluşan selin insanlara günahlarının cezası olduğu fırtına kasırga gibi hava olaylarının ise insanların dini hayatlarını düzene almaları konusunda bir uyarı olduğu söylenir.

Gök cisimlerinin hallerine bakarak hava tahmininde bulunmak da halk arasında yaygın bir uygulamadır .Örneğin “ gece yıldızlı olursa eğer, sabah hava iyi olur”, “yıldızlar parlaklığını kaybederse don olur”, “bulutların kenarları saçaklı ise kuvvetli rüzgar beklenir” (Altun, 2012: 252). Ayrıca gök cisimleri ile ilgili günlük yaşama dair inanışlar da vardır. Bunlara örnek olarak “güneş batarken dikiş dikilmez, böyle yaparsa insan rızkını diker “, şemsiyeyi eve açık bırakmak uğursuzluk getirir”,(Altun, 2012; 355, 356)

Gök, olağan üstü güçlere sahip olduğu düşünülen ve halkın belleğinde bu şekilde yer etmiş varlıkların yer aldığı ve özellikte Tanrı'nın ikametgahı olarak kabul edilen gizemli bir yerdir. Gökte gerçekleşen doğa olaylarına, halk tarafından, mitolojik anlamlar yüklenerek kutsiyet atfedilmiştir. İnsanların akıl sır erdiremedikleri bu doğa olaylarının kahramanları olan gök varlıkları, bazı durumlarda evliya ile ilişkilendirilip, gök varlıklarının yerdeki karşılıkları olduğu düşünülen bazı yer varlıklarına inanışlara da kapılmışlardır. Gökyüzü için, ruhların göğe yükselmeleri ve gökte dolaşmalarına olan inanışlarda gök için “ruhlar evi” yakıştırması yapılmıştır. Ruhlar evi tanımına göre bakılacak olursak gökyüzünün tüm ruhların mekanı olduğu aynı zamanda Tanrı mekanı olarak da anılması ve ruhlara da ayrı bir kutsiyet verilmesinden dolayı gök kavramı en kutsal yer olarak halk inançlarında yer almıştır ve günümüzde de dünya nüfusunun çoğu tarafından tek tanrılı dinlere inanılmasına rağmen pagan etkiler ile hurafe uygulamalarına gidilmeye devam edilmektedir. Bu uygulamalara göre Gök, Tanrının mekanı olduğundan dolayı, Tanrının gazabına uğrama korkusu, gök ile ilgili inanç ve ibadet ritüellerinin çok olmasına sebep olmuştur.

Göğün Tanrı mekanı olarak kabulü tüm dinlerde inanç sistemlerinde ortak bir düşüncedir. Anadolu Türk-İslam düşüncesinde de Allah gökte yukarda olarak düşünülmüştür. Ülkemize yaşayan Nusayriler de bu düşünceye sahip bir topluluktur. Onlarda Tanrının nerde olduğu konusu biraz muğlaktır. Gökte yer aldığı ortak kabul olmasına karşın toplum içindeki ayrı düşünce sistemine göre tanrı güneş ya da ay da ikamet etmektedir. (Soğukoğlu, 2013:s. 494). Türk inanç sisteminde “mavi gök” kavramı önemli bir yere sahiptir. Gök, koruyucu özelliklere sahip uçsuz bucaksız bir yer olarak tasavvur edilmiştir. (Kartal, 2011;9)

Gök cisimlerinin insanlara isim olarak verilmesi sık rastlanan bir uygulamadır. Ay, tek başına isim olarak kullanılmasa da ek biçimde başka bir kelimeye getirilip isim haline gelir. Nuray , Aynur, Gülay, Aytül, Tülay, Nilay, Ayhan, Aycan , Altay isimleri hem kız hem de erkek ismi olarak buna örnek olarak verilebilir. Yıldız, kızlara verilen bir isimdir. Güneş ise nadir olarak görülse de isim olarak hem kız hem de erkeklere konmaktadır. Bulut ismini taşıyan kızlar da pek fazla görülme de vardır. Gök kelimesi de başka bir kelime ile birleşerek isim olarak kullanılmıştır. Gökhan, Gökçe, Göknur, Gökтуğ vs. Yıldırım erkeklere isim olarak verilirken, gök kuşağının karşılığı olarak kullanılan Fatma ana, Fadime ana isimlerinden ana sıfatı kaldırılıp geriye kalan Fatma , Fadime isimleri kızlara konulmaktadır. Bir hava olayı olan ve gök hareketleri ile ilişkili olan yağmur da kızlara isim olarak konulmaktadır.

Gök cisimleri ile ilgili gök cisimlerinin adını taşıyan yatırlar da bulunmaktadır. Buna bir örnek olarak çocukluğumuzda sık sık gittiğimiz ve hafızamızda yer eden Bursa merkezde yer alan “Ay Dede” mezarıdır. Bu mezarda gömülü olan kişi Osmanlı döneminde yaşamış askeri ve siyasi karaktere sahip bir kişidir. Biline her hangi bir veli zat karakteri özelliği olmayan bu kişinin mezarı aynı isimli caminin bahçesindedir ve bu mezar özellikle Cuma günleri ziyaret edilir. Bu mezar ve cami “yatırlar yolu” olarak bilinen hat üzerinde en tepede yer alır. Tepede yer almasından dolayı “Ay Dede “olarak anılır. Genelde bu mezar çıkılması uzun süren bir yerde olduğundan dolayı daha aşağıda yer alan yatırlar kadar sık ziyaret edilmez.

Gök ya da gökyüzü içinde yer alan astronomik ve astrolojik varlıklar ve bu varlıkların devinimleri ile oluşan olaylar halk nazarında her zaman dikkat çekici olmuş, bu varlıkların hayranlık ve bazı durumlarda korku duyguları ile kusursuz saygı görmelerine neden olmuştur. Güneş, Ay, Yıldızlar ve hava koşullarına göre gökyüzünde görülen bulut, ve hava olaylarıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan şimşek, yağmur, yıldırım, sis gibi oluşumlar da doğrudan gök cisimleri içinde ele alınmasa da gökte gerçekleşen oluşumlar olduğu için halk nazarında korku ile karşılaşılan olaylar olmuştur. Çıplak gözle uzaktan da olsa görülebilen gök cisimleridir ve bunların gündüz ve geceyi paylaşmaları halk üzerinde çok etkili olmuş ve bu varlıklar sayesinde gün ve geceye toplumlar arasında farklı anlamlar yüklenmiş ve bu farklar o toplumun genel olan inanç sistemine göre belli olmakta idi. Gök cisimlerine cinsiyet atfedilmesi ve onlar arasında aşk, kıskançlık gibi duygularının olduğu ve açıklayamadıkları bazı sebeplerden dolayı bu gök cisimlerinin kimini gündüz kiminin gece ortaya çıkmalarının Tanrı tarafından düzenlendiğine inanılması halk inanç sisteminde gök cisimlerinin önemli olduğuna kanıt olarak öne sürülebilir.

Bu gök cisimlerinden biri olan ve en önemlisi olarak kabul edilen güneş, dünya üzerinde görülmüş ve görülen tüm inanç sistemlerinde ortak olan bir ışık ve ısı kaynağı varlıktır ve tanrı kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Türk halk inançlarında, ısı ve ışık kaynağı olması, günün başlangıcı olarak kabul edilmesi, çalışma zamanını temsil etmesi bakımından önem derecesi açısından en üste konmuştur. Kutsal kabul edilen bir varlık olmasından dolayı sonsuz saygıya haiz bir gök cisimidir. Ona karşı saygısızlık yapıldığında cezalandırılacağına dair inanç hem Orta Asya hem de Anadolu Türk halk inançlarında ortak bir inanç motifidir.

Eski Türklerin inanç sisteminde Tanrı olarak nitelendirilen bir varlıktır. (Kartal, 2011; 10) Güneş, çalışma zamanını simgeler ay ve yıldızlar ise dinlenme zamanını temsil eder. Güneş bereket bolluğu temsil eder ısı ve ışık kaynağı olmasından dolayı yol gösterici bir varlık olarak düşünülmüştür. (Uzun, 2012; 5) Güneş, halk edebiyatında, sözlü kültür ürünlerine etki etmiştir.

Türk topluluklarından biri olan Müslümanlığı kabul eden Mişerler de güneşe yemin etmek ritüeli devam etmektedir. (Gömeç, 2011; 47) Rize de özellikle yaylalarda yaşayan halk kesiminde görülen bir uygulama, "güneş duası" adını almıştır. Çocuklar tarafından edilen bu dua oyun oynar gibi yaptıkları bir uygulamadan da bahsedilir. (Rize Kültür Derlemeleri, 2011; 42-43). Anadolu halklarında güneş kutsal kabul edilen bir varlıktır ay ile kıyaslanan ve ayın ters hali olarak da düşünülen, ay ile asla yan yana gelemeyecek bir konumda olan dolayısıyla bazı hallerde ay ile düşman varlık olarak da düşünülen güneşin bazen kötü ruhların etkisi altında kaldığında onlar tarafından ışığın kesildiğine, önünün kapatıldığına inanılır bu durum astronomik bir olay olan güneş tutulmasıdır. Güneş tutulması, halk nazarında kötü ruhların güneşe olan kötülüğü olarak algılanır ve bunu önlemek için çareler aranır bunlardan en çok bilineni sık yapılanı ve çok etkili olduğu düşünülen uygulama tutulma sırasında gürültü çıkarma, teneke çalma, göğe ateş etmedir.

Rize 'de görülen bir uygulama güneş tutulması esnasında, ezan okunması, silah atılması, teneke çalınıp gürültü çıkartıp kötü güçleri güneşin yanından uzaklaştırma çabalarıdır. (Rize Kültür Derlemeleri, 2011;43) Bursa köylerinde yakın zamana kadar görülen bir uygulama, tutulma sırasında davul çalınmasıdır davulun tok sesinin kötü ruhları uzaklaştıracağına inanılırdı. Günümüzde görülen uygulamalardan birisi Kuran okumaktır. Kuran okunursa Allah'ın izni ile güneşin önünün açılacağına inanılır. Güneş tüm toplumlarda bereket ile ilişkilidir, ayrıca sağlık ile de ilişkilendirilmiştir. "Güneş giren eve doktor girmez" sözü bunu açıklamaktadır.

Diğer bir gök cisimi olan ay, halkın nazarında, devinimlerinden dolayı yaşam simgesi olarak düşünülmüş ay'ın evreleri insan yaşamının dönemleri ile ilişkilendirilmiştir. Özellikle tarımla uğraşan halk topluluklarında ayın hareketlerine göre tarlaya mahsul ekimi ve tarladan mahsul hasadı yapılmaktadır Ay, inanç sisteminde önemli yere sahiptir, güneşin zıddı olarak tahayyül edilmiştir. (Uzun, 2011; 3) Kırgız halkı, yeni ay 'ı gördüklerinde yere alınlarını koyarlarmış ve yaz gelince alını koydukları yerde yeşeren otu ateşe atar. Hakas Türklerine göre, yeni ayın doğması iyi işler yapılmasına uygundur.(Kartal, 2011; 9) Anadolu coğrafyasında görülen ay ile ilgili mitolojik uygulamalar ve rivayetlerde islam dinini kabulünden önceki dönemlerde yaşayan dini düşünceler ile islamiyetin etkisi ile oluşan düşünceler bir arada yer almış sentezlenerek yaşamaya devam etmiştir. (Kartal, 2011; 25)Ay, bazı durumlarda sevgilinin

siması ya da sevgiliye duyulan aşkın özlemin ay ile sembol edilmesi, Türk halk inançlarında görülen bir özelliktir.(Eşmeli , 2012; 198)

Günümüzde de kullanılan “Ay yüzlü” tabiri eski zamanların halk inançlarından izler taşımaktadır. Ay dişi ya da erkek olarak cinsiyetlendirilmiş olup “Ay Dede” ibaresi bu cinsiyetlendirmeye örnektir. Bursa’da halk için önemli bir ziyaretgah olan Ay Dede Türbesi, gökteki cisimlerin yerdeki varlıklar ile ilişkilendirilmesine bir örnek olarak verilebilir. Ayrıca aşk ile ilgili duyduğumuz bir sözde ay, aşğın şahidi olarak da düşünülmüştür. Biz Bursa Karacabey ilçesinde yaptığımız gözlemler esnasında gençler arasında bir sohbetle kulak misafiri olduğumuz bir söz bu konu ile ilgili araştırma yapmaya bizi sevk etti fakat araştırmamız şu anda daha yolun başındadır. Gençlerin konuşmasında geçen “Ay şahit olsun onu çok seviyorum” sözü bizi düşünmeye itmiştir. Araştırmamız daha başlangıç aşamasında olduğu için başka yerlerde ay ın aşk ya da başka bir kavram ya da yemin için şahit gösterilip gösterilmediği hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Bu durum ilgimizi çektiği ve gök cismi ile ilgili olduğundan bu makalede paylaşmak istedik.

Güneş ve ay tutulması, çeşitli inanç sistemlerinde de önemli bir yere sahip olup tutulmaların kötü ruhlar tarafından gerçekleştirildiğine dair olan inanış ortaktır.Şamanizm inancında da güneş önemli bir kavramdır. Şamanizm inancında da güneş ve ay tutulması sırasında onları tutulmadan kurtarmak ve kötü ruhları kovmak için ok atmak, taş ve sopa yardımıyla gürültü çıkarmak gibi uygulamalar yaparlardı. Güneş ve Ay tutulması esnasında halk göğe ateş ederek ya da ok atarak gürültü çıkararak tutulmayı engellemeye çalışmaktadır Bunun yanı sıra Ay ve güneş tutulması esnasında dilek tutulur, tutulan dileklerin gerçekleşeceğine inanılır bazen de dua edilip namaz kılınarak tutulmanın sağ salim sona ermesi dlenir. (Eşmeli, 2012; 202) Türk topluluklarında güneş ve ay tutulması ile ilgili inanç unsurları çok çeşitlidir. Çeşitli coğrafyalara dağılmış olan Türk topluluklarından Türkmenler arasında yaygın olan bir inançta ay ve güneş tutulması ile yılan ilişkilendirilmiştir. Cangaloz, ay ve güneşi koruyan iki köpek görevlinin uyumasını fırsat bilip onları yemek için saldıran yılanın verilen isimdir. Güneş ve ay tutulması esnasında insanlar gürültü yaparak Cangalozu ve diğer kötü ruhları kovacaklarına inanmış. (Kalafat, 2011;63)

Güneş ve Ay gibi gökte bir tane olarak görünmeyen sayısız olarak gökyüzünü süsleyen **yıldızlar** da Türk Halk inançlarını oluşumunda önemli yere sahiptir. Yıldızlar dişil olarak düşünülmüş ve kız çocuklarına yıldız ismi verilmiştir.

Yıldızlar arasında en önemli olarak kabul edilen Kutup yıldızı her zaman yön bulma konusunda yardımcı olan bir unsur olmuştur. Her insanın bir yıldızının olduğuna dair inanç Türk toplumlarında ortaktır. Kader, alın yazısı olarak yıldızlar ile insanlar arasında bir bağlantı olduğuna inanılır. Her yıldızın bir kaderi temsil ettiğine inanılır. (Eşmeli, 2012; 201)Yıldız fallarına bakılması burçların yıldızların hareketine göre isimlendirilmesi, gibi düşünceler insanların gelecekteki kaderlerinin en olacağını öğrenme isteğinden ileri gelmiştir. Ayrıca, her insanın bir yıldızı olduğuna dair olan inanç, yıldız kaydığında bir insanın öldüğüne dair olan düşünceye sebep olmuştur. Yıldızlı geceler Anadolu inançlarında genellikle uğurlu sayılmıştır, bundan dolayı düğünler eğlenceler yıldızlı gecelerde yapılır. (Uzun, 2012; 6) Halk düşüncesinde yıldız-

lardan bazıları özel bir kutsiyete sahiptir. Çolpan yıldızı,(kutup yıldızı) kutlu yıldızlardan biridir. Yön buldurma işlevi hususunda da ayrıca önemlidir.(Gömeç; 2011, 49) Türk mitolojisindeki bazı efsanelerde hayvanların yıldızlara dönüşmesi motifi görülür. Ve ayrıca hayvanların yıldız görmeleri ile birlikte değişimlere uğrayacağı düşüncesi de bulunmaktadır. Türkmenistan'ın çeşitli bölgelerinde yaşayan halklarda görülen bir inanışa göre öldürülmüş yılanın yıldız denkle geldiğinde dirilirmiş. Bu iki varlık arasındaki ilişki, gök-yer varlıkları arasında bir bağlantının olacağına dair düşüncenin gelişmesine sebep olmuştur. (Kalafat, 2011; 63) Bazılarında ise zor durumdaki öksüz kız ya da zorla evlendirilmek kızın yıldızların yıldız dönüşme motifleri görülmektedir. (Kartal ; 2011, 117). Yıldız, kız çocuklara isim olarak verilen bir varlıktır. Konum olarak gökte olmak, ulaşılmaz olmak gibi vasıflara sahip olan yıldız , alanında en iyisi olan insanlara sıfat olarak da verilmektedir. "Yıldız futbolcu, Yıldız oyuncu, dizi yıldızı gibi. Ya da yıldız kelimesinin İngilizcede ki karşılığı olan star kelimesi Türklere günümüzde sıfat olarak kullanılıyor. "pop star(ı), futbol star(ı)" gibi. Ayrıca, halk arasında söylenen "seninle yıldızım barışmadı "sözü ise iki insana ait olan yıldızların birbirlerine zıt olduğu anlamına gelir ve bu sözde yıldızlar insanın yerine geçmiştir.

Gök ile bağlantılı olan yıldırım ve şimşek ve gök gürültüsü, kutsal olaylar olarak kabul edilir, Tanrı'nın gazabı olarak nitelendirilmiştir. Bunun yanı sıra buna zıt olarak Tanrı'nın koruması olarak da görülmüştür. Buna örnek olarak, yıldırım düşen ağaçtan bir parça alınıp saklandığı takdirde o parçanın saklandığı yere kötü ruhlar gelememiş.(Gömeç, 2011; 50)Gök olaylarından biri olan şimşek ve ardından gelen gök gürültüsü,, insanlar için korkutucu bir özelliğe sahiptir. Bursa'da halk arasında biraz espri mahiyetini de bulunduran ve genelde çocukları eğlendirmek için kullanıla "şimşirik" sözü, şimşeği ifade etmektedir. "şimşirik çakmak", şimşek çakmak anlamına gelir ve şimşeğin çakmasının ardından gelen gök gürültüsü ise Bursa 'da da tıpkı diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi "gür gür baba ağlıyor", "gür gür baba geliyor " gibi sözlerle ifade edilir. Bu makalenin yazarı, çocukluğunda Bursa'nın Karacabey ilçesine bağlı Canbaz köyünde bayram tatillerini geçiren biri olarak geceleri şimşek ve gök gürültüsü olduğunda ninelerden duyduğu "hadi uyuyun geç oldu", "gök baba ses çıkardı birazdan da gök ağlayacak" sözünü bir çok kez duymuş ve hafızasına kazınmıştır. "

Hristiyan inançlı Gagavuz Türkleri,şimşeğe,"çimşirik" derler ve onlara göre şimşek, Aziz İlyas'ın şeytana fırlattığı ok anlamına gelmektedir. (Kalafat, 281)

Türk Dünyası coğrafyası dahilinde,"ebe(m) kuşağı, yağmur kuşağı,alkım,hacılar kuşağı, Fatma nine kuşağı" gibi isimler verilen **gökkuşağı**, düşen yağmur damlalarına güneş ışınlarının kırılması ile oluşan yedi renkli, kemer biçimli oluşumdur. (Çetin- Kalafat, 27)

Anadolu'da Gökkuşağı ile ilgili ortak bir inanışa göre, gökkuşağının altından geçen kişi cinsiyet değiştirir imiş. Ayrıca gök kuşağı, alemi ikiye ayıran bir kuşak gibi de düşünülmüştür. (Çetin- Kalafat, 28) Ayrıca Gök kuşağına verilen isimler arasında ortak olan bir isim Fatma ana /Fadime ana ismidir.

Trabzon ve civarında halk inancında, gök kuşağının altından geçen kişinin zengin olacağına dair düşünce vardır. Görüşme yaptığımız kaynak kişiden bu yönde bir bilgi edindik.

Kaynak kişi, bu düşüncenin günümüzde de eskisi kadar olmasa da devam ettiğini ifade etmiştir. Gök kuşağının yapısı itibari ile diğer gök varlıklarından farklı olması ve renkleri ihtiva etmesi sebebiyle aynı zamanda renk sembolizmi ile de ilişkilidir. Renkliliğin canlılık ile ifade edilmesi, renkliliğin gençlik ile ilişkilendirilmesi ve günümüzde kullanılan “renkli yaşam, renkli kişilik” ifadeleri bir nevi gök kuşağının da hayatın canlılığına gönderme yaptığına kanıt olabilir.

Gökte yer alan, halk , özellikle çocuklar, arasında, pamuğa benzetilen ve bazen de içinde oturulmak istenen **bulut**, halk nazarında sevimli olarak kabul edilen bir çok cismidir. Yağmur yağmasına sebep olduğu için yağmur inanmaları ile birlikte anılan bulut, bazen de aşıkların gözlerine benzetilmektedir. Gözden düşe gözyaşı, buluttan düşen yağmura benzetilmektedir.

Bulut, sözlü kültüre de yansımış özellikle bilmecelerde yaşamaya devam etmektedir. Bunun yanı sıra duman ile de benzerlik kurularak çeşitli inanmalara konu olmuştur. (Kalafat, 77) Doğu Anadolu coğrafyasında bulutlar ile melekler ilişkilendirilmiş, meleklerin bulutlara ata biner gibi bindikleri onları binek olarak kullandıklarına dair bir inanış kııntısı vardır. (Kalafat; 78)

Anadolu’da Bulut Dede, Bulut Baba” isimli türbeler, ziyaret yerleri bulunmaktadır. Buradaki mezarlarda gömülü olan kişilerin kimlikleri belli değildir ayrıca ne zaman ve hangi sebeple bu ismi aldıkları da meçhuldür.

Bulut ile bağlantılı bir gök olayı olan yağmur ile ilgili çeşitli inanışların ortak özelliği, yağmurun uğurlu, hayırlı olduğuna ve yağmurda edilen duaların kabul olunduğuna dair ortak inanış vardır.. Yağmur ile ilgili olarak yağmur duası, yağmur yağdırma ile ilgili dede ya da baba sıfatlı ermiş kişiler olarak kabul edilen insanlar ile ilişkilendirilen rivayetler ya da efsaneler oluşmuştur.

Bu durum ile ilgili bir örnek Hatay’ın Erzin ilçesinde söylenegelen bir rivayette yer almaktadır. Erzin’in Gökdere köyü civarında bulunan bir taş , “Yağmurcu Dede “olarak bilinen bir kişinin mezarından geriye kalan taş imiş. Yağmur yağmadığı durumlarda çocuklar tarafından oluşturulan bodi (bodu, godi, godu) ile onun mezarına gidip yağmur yağması için dua ederlermiş. Yağmurcu Dede olarak bilinen bu veli kişi, bir nevi yağmur iyisi sıfatındadır. (Alptekin, 2011; 21),

Bir başka gök olayı olan sis için halk arasında “bulutun yere inmiş hali” denir. Sisli hava Trabzon civarında “çakal düğünü” olarak adlandırılır * Kaynak kişi olarak görüşlerine müracaat ettiğimiz Sedat Burbut, Trabzon Beşikdüzü’ de yaşlı kadınların sisli havalar için çakal düğünü tabirini kullandığını ifade etmiştir. Aynı kaynak kişi günümüzde bu tanımlamanın kullanılmadığını ara sıra sisli havalar olduğu zaman kendisinin bu nitelemeye bulunduğunu söylemiştir. Nitekim sisli bir havada biz kendisinden bu sözü duyduk. Karadeniz Bölgesindeki şehirlerde yaptığımız gözlem ve araştırmalarda aynı gün içinde birden fazla havanın yaşandığı durumlar için de “çakal düğünü” tabirinin kullanıldığını öğrendik. Bu tanımlamaya özellikle Trabzon ve Rize de rastladık,

Türk Devlet, ve Beyliklerinin Sanat Eserlerinde Gök Cisimleri

Gök cisimleri halk nazarında oldukça önemli bir yere sahiptir. Hal bu iken, gök cisimlerinin sanat eserlerinde tasvir edildiği örnekler de az değildir. Genel olarak bakıldığında yıldız motifinin, sanat eserlerinin süsleme kompozisyonunda sık rastlandığı görülmektedir. Taş, tuğla, çini, mermer, ahşap malzeme kullanılarak daha çok yıldız motifli süslemeler yapılmıştır.

Sanat eserlerinde gezegen ve burç tasvirleri antik dönemden itibaren görülmeye başlamış olup günümüze kadar bu tasvirler süregelmiştir. (Çaycı, 2002: s. 1)

Gök cisimlerinin yer aldığı süslemeler mimari eserler üzerinde mimariye bağlı süsleme programlarında ve taşınabilir sanat eserlerinde yer almaktadır.. İnceleme yaptığımız sanat eserlerinde, pencere kemer alınlıkları, camilerde kalkan duvarlar üzerinde, taç kapılarda kenar bordürlerinde, sütuncelerde, minber yan aynalıklarında, yakın tarihli bir örnek olarak bir va'z kürsüsü üzerinde, pencere şebekelerinde, iç kısımlarda kalem işlerinde rastlanmaktadır. Ayrıca halı, kilim gibi dokuma eserlerde yer alan bazı süs motifleri ya doğrudan gök cisimlerinin tasviri ya da gök cisimleri ile ilintili motiflerin tasviri şeklinde görülmektedir.

“Çark”, “çarh” motifi bazen değişime uğrayıp, gamalı haç motifi biçiminde süsleme kompozisyonuna katılmıştır. Azerbaycan halılarında bu desen güneşi sembolize eden bir unsur olarak süslemelerde yer almıştır. Halk nazarında bu desenin merkezi güneşi haç kolları da güneşin ışınlarını temsil etmektedir. (Esedova; s.521) Ayrıca halılar üzerinde görülen tavuskuşu motifi de güneşi sembolize eden bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır (Esedova, s. 522) Azerbaycan ve diğer Türk soylu halkların süsleme sanatlarında, kullanılan bir diğer gök cismi yıldızdır. Bu motif, çeşitli sayılardaki kollarıyla süsleme kompozisyonunda yerini almıştır. Bu motif Azerbaycan halılarında hem asıl hem de dolgu motifi olarak kullanılmıştır. (Esedova, s. 526) .

Mimari eserler üzerinde, mimariye bağlı süsleme programında yapıların dış ve iç kısımlarında duvar, mahfil, mihrap, minber gibi mimari unsurlarda görülen süslemelerde gök cisimleri ve burçları temsil eden tasvirler yer almaktadır. Ayrıca , mezartaşlarında da özellikle yıldızlardan oluşan süsleme ağına rastlanmaktadır. Yıldızlardan oluşan süsleme ağı sonsuzluk prensibi uyarınca birbirini takip eden tamamlayan biçimde ele alınmıştır. Özellikle taç kapı ve mihrap bordürlerinde üç tarafı da çevirecek şekilde düzenlenmiştir. Elbette ki konumuz ile ilgili örnekler fazladır fakat biz burada bu örnekler içinden seçtiklerimizi göstermeye çalıştık. Kendi incelediğimiz ve kaynaklardan istifade ettiğimiz sanat eseri örneklerini kronolojik sıra esas alınarak anlatmaya gayret gösterdik.

Kiliseden camiye çevrilmiş yapılardan biri olan ve çeşitli dönemlerde onarımlarla günümüze gelen Diyarbakır Ulu Caminin doğu portalinde taş işçiliği ile kabartma olarak, aslan – boğa mücadelesi tasvir edilmiştir. Bu tasvirler portal kemeri üzerinde simetrik olarak yer alır ve bu figürlerin üstünde ise kitabe şeridi bulunmaktadır. Üstte aslan altta ise boğanın tasvir edildiği bu kompozisyonda galip durumdaki aslan figürünün vücut hatlarının özellikle ,kuyruğunun, kıvrımları zariftir. Mağlup durumdaki boğa figürünün özellikle ayaklarındaki durum mücadeleyi kaybettiği olarak düşünülebilir.. Ayrıca bu iki figür , birer burç sembolü-

dür. (Resim 1) Yine aynı yapının iç kısmında yer alan mahfil tavanında çeşitli renklerle boyanan ahşap parçalar ile oluşturulan süsleme kompozisyonunda yıldız motifleri sık olarak kullanılmıştır. Burada, altın yaldız kaplı ahşap çıtalar kullanılarak farklı biçimlerde sekiz ve beş kollu yıldız motifleri kontur olarak hazırlanmış bu konturların içleri ise koyu mavi, turuncu, pembe, siyah renkli ahşap parçalar ile doldurulmuş ve bu uygulama ile zeminde yıldızlardan oluşan süsleme ağı meydana getirilmiştir. (Resim 2).

Kars'ın Ani ilçesindeki ören yerinde bulunan,) Kars'ın Ani ilçesinde yer alan ören yerinde bulunan, Büyük Selçuklular döneminde hüküm sürmüş olan Şeddatoğulları Beyliği tarafından 1072-1086 yılları arasında inşa ettirilen Menuçehri Camisinin bölgeye özel olan siyah, bej, gri kahverengi volkanif tüf taşından, inşa ettirilmiştir. (Karakaya, 2004;1569). İki katlı olan bu camide üst kat tonozlarından birisinin içinde yıldız motiflerinden oluşan süsleme kompozisyonu görülmektedir. Burada, kare bir zemin içinde siyah renkli taşlar ile altıgenler ve iki yerde de yıldız biçiminde kalın konturlar çekilmiştir. Bu konturların içine üs ve alt kısımda ortadaki konturlar altı kollu yıldız biçimlidir ve bu konturların iç kısımları ise bej renkli taşlar ile doldurulmuştur. (Resim.3)

Saltuklulara ait olan, XII. yüzyıla tarihlenen Erzurum 'da yer alan münferit planlı Emir Saltuk kümbetinde gövdenin üst kısımları üçgen nişler ve onlarında üstünde yuvarlak kemerler ile sonlanır. Bu kemerlerden birinin içinde boğa başı figürü yer almaktadır. Boynuzları arasında insan başı figürü de bulunan boğa, burç tasviri olarak değerlendirilmektedir. (Çaycı, 2002;39)

Yine Saltuklu dönemine ait olan ve münferit plan örneği gösteren, Erzincan, Tercan 'daki Mama Hatun Türbesinde ortadaki türbeyi kuşatan daire planlı çevre duvarında portal kısmında taş işçiliği ile süslemeler yapılmıştır. Bunların için de beş kollu yıldız motifi bulunmaktadır. (Resim 4)

Diyarbakır'da yer alan ve ilk inşası M.S 4 yüzyıl olan ve daha sonra bazı kısımları yıkılan ve sonra yeniden yapılan Dağkapı suru üzerinde kabartma olarak yapılmış figürlü süslemeler yer almaktadır. Bu süslemelerden bir kısmı, surun batı burcu üzerinde yer almaktadır. Burada istirdiye tipli nişin alt kısmında yer alan hayvan figürleri yan yana sıralı olarak tasvir edilmektedir. En dışta, nişin iki köşesinde, simetrik olarak aslan figürleri vardır. Nişin iç kısmında ise ortada yer alan güvercin figürünün iki yanında boğa figürleri vardır. (Parla, 2015;4) Aynı surun doğu burcunda da figürlü süslemeler bulunmaktadır. Batı burcuna bakan yüzünde hayat ağacı kompozisyonu tasvir edilmiştir. Üstte ortada hurma ağacı tasvirinin iki yanında karşılıklı kuş tasvirleri yer alır. Bu kompozisyonun alt kısmında ise hayat ağacı figürünü korur mahiyette tasvir edilmiş, yürüyen şekilde simetrik iki aslan figürü vardır. Gövdeleri yandan başları ise cepheden verilen bu iki aslan figürü üstteki kompozisyonu tamamlamaktadır. Burada aslanlar hayat ağacını koruyucusu olarak tasvir edilmiştir. (Parla, 2015; 9) (Resim 5).

1217 yılında, Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus tarafından inşa ettirilen şifahanenin taç kapısının üst kısmında kemer köşeliklerinde karşılıklı olarak kabartma ile yapılmış, bir kısmı tahrip olmuş iki figür yer almaktadır. Bunların aslan ve boğa figürleri olduğu kabul edilmektedir. (Resim 6) Ayrıca bu yapıda, ana eyvanda kemer köşeliklerinde batı kısımda hilal

içinde kadın figürü yer alır. (Çizim 1) , Doğudakinde ise daire formu içinde güneş diski figürü yer almaktadır. (Çaycı, 2002; 42)

Cizre’de yer alan ve XII. yüzyıla tarihlenen Cizre Köprüsü duvarında gezegen tasvirleri bulunmaktadır. Bu köprünün güneyindeki batı ayağının duvarı üst kısmında yer alan sekiz pano içinde gezegen ve burç tasvirleri sıralanmıştır. Bu tasvirlerin altında ise her bir tasvirin adı yazılmıştır. Batı tarafından sıra ile birinci panoda Satürn Gezegeni- Terazı Burcu, ikinci panoda Jüpiter Gezegeni- Yengeç Burcu, üçüncü panoda Mars gezegeni- Oğlak Burcu, dördüncü panoda Güneş- Aslan Burcu, beşinci panoda Venüs Gezegeni – Balık Burcu yer alır. (Çaycı, 2001; 60) Altıncı panoda Merkür Gezegeni- Başak Burcu, yedinci panoda, Ay- Boğa Burcu, sekizinci panoda ise yay burcunu tasvir eden kentaur- ejder figürü yer almaktadır. (Çaycı, 2002; 61) (Resim 7)

Süslemeli mezar taşları, Anadolu sahasında her dönemde görülebilen örneklerdir. Ahlat mezar taşlarının yer aldığı alan açık hava müzesi niteliğindedir. Burada yer alan mezar taşlarının çoğu süsleme ihtiva etmektedir. Bunlardan konumuzla ilgili olan kısmı mezar taşlarının bazılarının şahide kısımlarında yıldızlardan oluşan sonsuzluk prensibine göre düzenlene süslemeler bulunmaktadır.

Osmanlıların ilk başkenti olan İznik’te inşa edilmiş olan Erken Osmanlı dönemi yapısı Yeşil Caminin mermer korkuluklarında on iki kollu yıldız motifleri vardır. (Resim 8)

Osmanlı Sultanı I. Murad tarafında Bursa ‘da inşa ettirilen I.Murad külliyesinin en önemli parçası olan caminin üst katı medrese olarak düzenlenmiştir. Bu yapının üst kat revak ikiz kemerlerinin alınlığında ve bu kemeri çevreleyen bordürde taş ve tuğla parçaları kullanılarak yıldız motiflerinden oluşan süslemeler yapılmıştır. (Resim 9)

Yine erken Osmanlı döneminin yapısı olan Bursa Demirtaş Camisinin yan cephelerinde yer alan pencere kemer alınlıkları çeşitli süsleme motiflerinden oluşan kompozisyonları ile bezenmiştir. Bu alınlıklardan birinin içinde taş ve tuğla parçaları ile yıldız motiflerinden oluşan kompozisyon yapılmıştır. (Resim 10)

Bursa’nın Karacabey ilçesinde yer alan Kümbetli Camisi, sırasıyla, sinagog, kilise ve cami olarak her üç dine hizmet etmiş bir yapıdır. Cami halini erken Osmanlı döneminde alan bu yapının va’z kürsüsü yakın tarihlerde yenilenmiştir. Bu yeni va’z kürsüsü üzerinde ay –yıldız sembolü yer almaktadır. (Resim 11) Bu süslemede Türk bayrağı örnek alınmıştır.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Türk inancında ve sanat eserlerinde gök cisimlerinin değerlendirildiği bu çalışmada “Tanrı’nın mekanı” olarak bilinen gök ve içindeki varlıklar, bu varlıklar ile birlikte gökte gerçekleşen gök olayları ve bu olayların halk nazarındaki durumları, inanç ve ibadet ve ritüellere etkisi ve Türk devlet ve beyliklerin sanat eserlerinde gök cisimlerinin tasvir edildiği bir kısım örnekler ele alınmaya çalışılmıştır. Gök, içinde kutsal kabul edilen cisimleri bulundurması nedeniyle ve daha da önemlisi, Tanrı’nın oturduğu yer olarak tasavvur edilmesinden dolayı, kutsallık kazanmıştır. Gök Tanrı, Eski Türk inanç sisteminde hakana kut verdiği inanan, haka-

nın atası olarak nitelenmektedir. Gök, konum olarak her şeyin üstünde yer aldığından bu özelliğinden dolayı da Tanrıların yeri olarak niteledirilmişmiştir (Kartal, 2011;11). Ayrıca tüm dini inanç sistemlerinde ortak olan göğün kutsal kabul edilmesi göğe yakın yerler olarak kabul edilen dağlar tepelerin de kutsiyet kazanmasında yol açmıştır. (Kartal, 2011;15) Bu sebepten dolayı veli kişilerin bazılarının mezarları dağlar ya da tepeler üzerinde yer alır. Yaratıcıya yakın olmak kutsala yakınlık gibi nedenler ayrıca belki de ulaşılmaz olmak gibi şahsi düşünceler ile mezarların tepelerde dağlarda yapılması uygulaması yaygınlaşmış olabilir. Bir dağ ya da tepe üzerinde mezar olmasa da dağlar ve tepeler buldukları konum dolayısıyla her zaman tanrı kavramı ile özdeşleşmiş ve kutsal olarak kabul edilmiş, yaratıcı ile ilişkilendirilmiş ve “yukarda Allah var “ deyimi günümüzde de sık kullanılmaktadır. Çeşitli toplumların mitolojilerinde halk inançları ve bunun devamı olarak ibadet ve ritüellerde gök cisimlerinin etkisi kaçınılmaz olmuştur. İskandinav halklarının mitolojileri bu konuda oldukça zengin örnekler vermektedir. Özellikle mevsimler ve en özelinde kış mevsimi, önemli bir devinimdir. Kışın gelişinin festival havasında kutlanması, iklim şartları ile oldukça ilişkilidir.

Dünya mitolojisinde gök cisimlerinin önemi fazladır. Bunlara birkaç örnek verelim. İngiliz halk inançlarında ay için kullanılan “Ay tavşanı” tabiri, ay ın yüzeyindeki gölgelere kişiselleştirme eğilimi görülmüştür. Ayrıca Çin halk kültüründe de “ay tavşanı” tabiri vardır. Buda ile ilgili bir rivayete göre Buda aç kalınca tavşan kendini ateşe atar bunda amaç Buda’yı doyurmaktır. Buda ‘da bu iyiliğe karşı olan gönül borcunu ödemek için o tavşanın ruhunu ay a yollamıştır. (Borges, 2015; 70-71) Ayrıca Çinliler , yağmur yağmadığı durumlarda “şang yang adı verilen yağmur kuşuna müracaat ederlermiş, (Borges, 2015; 272)

Gök cisimlerinin yanı sıra gökte gerçekleşen doğa olayları da halk inançlarında etkili olmuştur. Tanrının gazabı olarak değerlendirilen gök gürültüsü, şimşek, yıldırım ve hatta, güzel görünümü ile hem uğurlu sayılan hem de bazı korkutucu özellikler atfedilerek uğursuz sayılan gök kuşağı da halk inançlarında etkili olmuştur.

Gök cisimlerinden ay ve güneş halk tarafından ilahlaştırılmış, efsaneleştirilmiştir. Güneş ve ay tutulması ile ilgili olarak da çeşitli düşünceler ve inanç kırıntıları vardır. Genel olan kanı ise tutulmaları cinler, cadılar ya da kötü ruhlar tarafından gerçekleştirildiği, ve bunu önlemek için de gürültü yapılarak ya da başka manevi koruma önlemleri alarak kötü ruhların kovulmasını sağlamak gereklidir. Altay Türkleri, güneş veya ay tutulması esnasında davul çalmak, bağırarak gibi gürültü çıkararak kötü ruhları korkutacaklarına inanmaktadır. (Gömeç, 2011;47) Bir başka ritüel ay tutulması ile ilgilidir. Ay, tutulma esnasında, gökte cinler tarafından bağlanmış olup onu bu bağdan kurtarmak için silah atmak, Kur’an okumak, gereklidir. Ayrıca cinler ezan sesini duyduklarında ise cinler ay ı serbest bırakır. (Kartal, 2011; 113)Ay tutulması ile ilgili bir mitolojik motife göre, Ay cadılar tarafından kovalanırken Kaf Dağına varamadan, gök yüzünde yakalanırsa, ışığını kaybeder ve göze görünmez hale gelir, bu şekilde ay tutulması gerçekleştirilmiş olur. Ay’ın bu durumdan kurtulması için gürültü yapılması gerekir. (Kartal, 2011;112).Anadolu’da da ay ve güneş tutulması ile ilgili ritüellerde Orta Asya Türkleri ile paralellikler görülür.

Gök gürültüsü konusu da gök kavramı ile yakın ilişkilidir. Tanrının gökte oturduğu genel kabulü doğrultusunda gök gürültüsünün de tanrının gazabı olarak algılandığı görülmektedir. Mitolojilerde gök gürültüsü “ Tanrının silahı” olarak nitelenmektedir. Yıldırım da Tanrının insanlara verdiği bir mesaj olarak adlandırılır ve bazı yerlerde yıldırım çarpan kişiler kutsanmaktadır. Yıldırım bazı durumlarda iyi olarak algılanır. (Kartal, 2011;16)

Gök cisimleri sanat eserlerinde de süsleme kompozisyonu olarak kullanılmıştır. Burada ele aldığımız gerek tarafımızca yapılan incelemeler gerekse kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda değerlendirdiğimizde yıldız motifinin süsleme kompozisyonunda en sık kullanıldığı görülmektedir. Ard arda, yan yana getirilerek sonsuzluk prensibine göre düzenlene süslemelerde altı, sekiz on iki kollu yıldızlar genelde kullanılmıştır. Bu süslemelerde gökyüzü görünümü oluşturmaya da çalışıldığını düşünmekteyiz. Yıldız motifinin yanı sıra ay, güneş, gezegenler ve burç sembolleri de süsleme kompozisyonlarında görülmektedir. Cizre’de yer alan Cizre köprüsü, duvar üzerine yer alan yan yana sıralanan panolarda gezegen ve burçları temsil eden figürleri ihtiva etmesi açısından önemli bir örnektir. Bunun yanı sıra Sivas’ta yer alan İzzeddin Keykavus Şifahanesi ana eyvan kemerinin iki yanındaki köşeliklerde yer alan ay ve güneş tasvirleri de dikkat çekmektedir. Ay ve yıldız bir arada barındıran bir örnek olan Bursa Karacabey Kümbetli Camisinin va’z kürsüsü günümüz örneği olması ve Türk Bayrağını sembolize etmesi açısından değişik bir örnektir.

Bazı yapılarda yıldız biçimi mimari unsurlar da kendini göstermektedir Bu hususta iki örneğe yer vermek istedik Elazığ’ın Harput ilçesinde inşa ettirilmiş olan ve XIII. Yüzyıla tarihlenen Mansur Baba Türbesi iki katlı bir eserdir. Bu yapının kripta kısmının yıldız biçimli tonozu vardır. (Resim 12) Burada yapının inşa durumuna göre alt kısmın üst örtüsü olarak bu tonoz türü yapılmıştır. Bunun yanı sıra, ölen kişinin üstünde gök olduğunu anlatmak gibi bir düşünce ile bu tonoz inşa edilmiş olabilir.

Yine bir başka örnek ise Amasya Gök Medrese Camiinin yıldız biçimli külahıdır. (Resim 13..) Bu yapı, vakfiyesine göre Anadolu Selçuklu Sultanı II.Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Amasya valisi Seyfeddin Torumtay tarafından 665/1266-67 de inşa ettirilmiştir. (Koçyiğit, 2014; 424)

KAYNAKLAR

- Apaydın, Halil. (2012), “ Burçların Dini Tutum ve Davranışlarla İlişkisi”, Dinbilimleri, Akademik Araştırma Dergisi, C.II, S. 3, ss: 183-206
- Alptekin Berat, Ali. (2011), Halk Bilimi Araştırmaları, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Altun, Erman. (2012), Türk Halk Bilimi, (8.Baskı). Adana: Karahan Kitabevi.
- Bilgin , Azmi. “Gök Tanrısı” Terimi Üzerine” Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C. 2, S. 4.ss: 189-197.
- Borges, Luis, Jose. (2015), Düşsel Varlıklar Kitabı, (Çev. Celal Üster), İletişim Yayınları.

- Çaycı, Ahmet (2002), " Anadolu Selçuklu Sanatında Gezegen ve Burç Tasvirleri", Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Çetin,Nagihan -Kalafat.Yaşar." Bodrum Çevresi Örnekleri İle Halk İnançlarında Gökkuşağı İncinin Mitolojik Boyutu", Kültür Evreni, ss: 25-32, www.kültürevreni.com/19-25.com.
- Esedova, H. Veli Kızı, "Halılarda Mitoloji" ss: 517- 544, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/ESEDOVA-Hatice-Veli-K%C4%B1z%C4%B1-HALILARDA-M%C4%B0TOLOJ%C4%B0.pdf> (15-8-2018)
- Eşmeli, İsmail.(2014), "Dinler Tarihi Açısından Gök Cisimleri ve Tabiatla İlgili İnanış ve Uygulamalar ,(Muğla- Yatağan Örneği), Dini Araştırmalar Dergisi, Cilt 17, Sayı 45, ss.195-208.
- Gömeç, Sadettin. (2011), Şamanizm ve Eski Türk Dini, Berikan Yayınevi, (2.Baskı), Ankara.
- Karakaya, E. " Menuçihir Camii" TDV İslam Ansiklopedisi, C. 29, s.156
- Kalafat, Yaşar. (2011), Türk Kültürlü Halklarda Orta Asya'dan Orta Doğu'ya İnanç Göçü, Berikan Yayınevi, Ankara .
- Kalafat, Yaşar .Azerbaycan - İran- Anadolu- Irak İnanç Hattı, Berikan Yayınevi.
- Kartal, A(2011)," Anadolu Sahası Türk Folklorunda Gökyüzü Varlıklarının Oluşum Hikayeleri ve Bunlara Bağlı İnanmalar" Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Ana Bilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.
- Kuran-ı Kerim ve Yüce Meali (Mütercim: Hacı İnan), Dua Yayıncılık, İstanbul, Mart 2014)
- Koçyiğit, Fazilet. (2014), "Amasya Gök Medrese Camii Üzerine Bir Değerlendirme ", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 7, S. 35, ss: 423- 431
- Parla Canan. (2015), " Diyarbakır Dağ Kapısının Figürlü Kabartmaları", Asos Journal, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl, 3, S. 12, ss: 1-18
- Rize Halk Eğitim Müdürlüğü, Rize Kültür Derlemeleri, (2011)Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları , Rize.
- Siimets, Ülo., "The Sun, The Moon And Firmament In Chukchi Mythology And On The Relations Of Celestial Bodies And Sacrifice", /www.folklore.ee/folklore/vol32/siimets.pdf, ss: 129- 156
- Soğukoğlu, Fehmi.(2013), " Nusayrilik ve Tanrı Algıları" Kelam Araştırmaları, 11: 1. ss: 487-500)
- Şahhüseynoğlu, Hasan Nedim. (2000) Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri, Ayyıldız Yayınları, Ankara.

Uzun, Muzaffer, Onar (Kasım-Aralık 2012), “Anadolu İnançları Bağlamında Türkülerimizde Gök Cisimleri”, Akademik Bakış Dergisi, S.33, ss: 1-21.
<http://www.akademikbakis.org/eskisite/33/20.pdf>. (20-7, 2018)

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Diyarbakır Ulu Camii, Doğu Taç Kapısında Aslan- Boğa Mücadele Sahnesi (Ebru ELPE)

Fotoğraf .2: Diyarbakır Ulu Cami Üst Mahfil Altında Ahşap Üstü Kalem İşi Süslemelerde Yıldız Motifleri : Ebru ELPE)

Resim 3: Kars, Ani, Menuşehri Camisi, Üst Kat Tonzunda Yıldızlı Süsleme. (Ebru: ELPE)

Fotoğraf 4: Erzincan, Tercan, Mama Hatun Türbesi, Kuşatma Duvarı Taç Kapısında Yıldız Motifi. Ebru ELPE)

Fotoğraf 5: Diyarbakır Dağ Kapı Surları Doğu Burcunda Yer alan Hayat Ağacı Tasviri (Ebru ELPE)

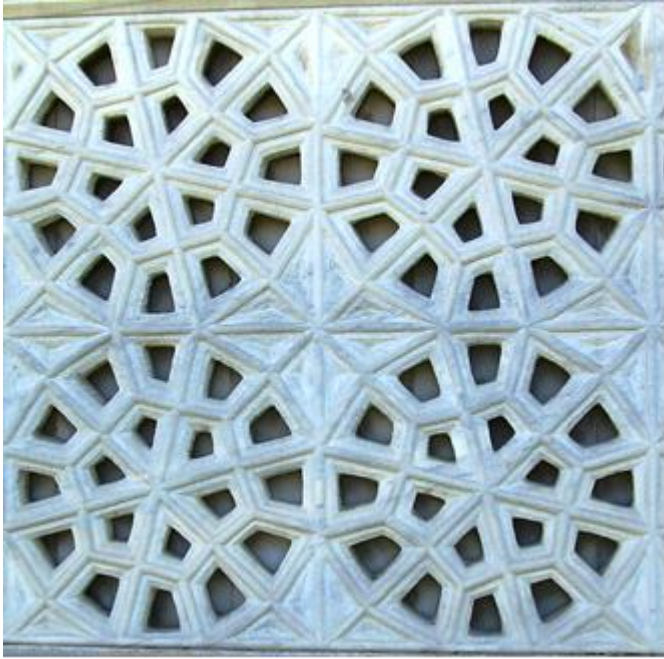
Fotoğraf 6: Sivas, İzzeddin Keykavus Şifahanesi, Taç Kapısında Figürlü Süsleme (Ebru ELPE)

Çizim 1: Sivas Keykavus Şifahanesi, Ana Eyvan Batı Kemer Köşeliğinde Yer alan Hilal ve İçindeki Kadın Figürü (Foto, Çaycı, 2002; 168 . Resim 11 b den alınmıştır.)

Fotoğraf 7: Cizre Köprüsünde Gezegen- Burç Figürleri(Foto, Çaycı, 2002; 202, Resim 43 b den alınmıştır.)

Fotoğraf 8: Bursa İznik Yeşil Cami, Mermer Korkulukları Ebru ELPE)

Fotoğraf 9: Bursa, I. Murad Hüdevendigâr Camii, Üst Kat Revak İkiz Kemerindeki Yıldız Biçimli Süsleme Ebru ELPE)

Fotoğraf10: Bursa Demirtaş Camisi, Yan Duvarda Pencere Kemer Alınlığında Taş ve Tuğlayla Yapılmış Süsleme Kompozisyonu : Ebru ELPE)

Fotoğraf 11 . Bursa , Karacabey, Kümbetli Camii, Va'z Kürsüsü Üzerindeki Ay-Yıldız motifi. (Ebru ELPE)

Fotoğraf12: Elazığ Harput Mansur Baba Türbesi, Kripta Kısmı Üst Örtüsü Yıldız Tonoz. (Ebru ELPE)

Fotoğraf 13 Amasya , Gök Medrese Camii, Sekiz Köşeli Yıldız Biçimli Kûlah. Ebru ELPE)